
LEA DAVID, PROŠLOST NAS NE MOŽE IZLEČITI: PROPISANO SEĆANJE
- OPASNOSTI STANDARDIZACIJE U IME LJUDSKIH PRAVA, STEFAN
STOJANOVIĆ (PREV.), REKOM MREŽA POMIRENJA, BEOGRAD, 2021.

Dimitrije Matić

Najnovija knjiga Lee David, sociološkinje sa Univerzitetskog koledža Dablin, donosi jedan nov uvid u odnose kulture sećanja i ljudskih prava. Nadovezujući se na svoja ranija istraživanja o načinima sećanja na Holokaust i genocid u Srbiji i drugim evropskim zemljama, autorka je kao osnovu svog teorijskog pristupa temi izabrala posmatranje *ljudskih prava* kao ideologije, nasuprot normativnoj percepciji koja je i dalje dominantna u akademskoj i aktivističkoj zajednici. Umesto posmatranja ljudskih prava kao univerzalnih vrednosti čije je usvajanje neizbežno radi postizanja mira u postkonfliktnim društvima (normativni pristup), David postavlja pitanje opravdanosti ovakvih shvatanja i svrsishodnijim smatra viđenje ljudskih prava kao ideologije u metodološkom i teorijskom smislu. Tako shvaćena ideologija ima svoju specifičnu istoriju, ključne vrednosne postulate, kao i posebne načine osmišljavanja i primenjivanja. Iako posmatra ljudska prava kao ideal i najbolju viziju kojoj se može stremiti, autorka ističe da je jedan od glavnih ciljeva njene knjige istraživanje onih neželjenih i često zanemarenih ishoda ideologije ljudskih prava, najpre na primeru posmatranja studija slučaja Zapadnog

Balkana (Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina) sa jedne strane i Izraela i Palestine sa druge strane.

Prva tri poglavlja (*Uvod; Ljudska prava kao ideologija? Prepreke i korist; Šta je moralno sećanje?*) bave se objašnjenjem teorijskih polazišta. Proučavanjem veze između ljudskih prava i politike sećanja, konstatuje se da je njihov međusobni odnos u proteklim decenijama doveo do međunarodne standardizacije preporuka o suočavanju države sa svojom represivnom prošlošću. Ovakva standardizacija, koju David naziva *globalna agenda memorijalizacije* čiji je cilj učvršćivanje *moralnog sećanja*, ima svoju istorijsku osnovu u nastanku i globalnom širenju *nemačkog modela* suočavanja sa nacističkom prošlošću, koji je obuhvatao brojne unutrašnje (državne institucije, obrazovni sistem, sudstvo, javne i stručne debate, fokus na žrtvama) i spoljnopoličke (prijateljstvo sa Francuskom, stvaranje Evropske zajednice) procese. Tokom Hladnog rata i u posthladnoratovskoj epohi, ovaj model postao je putokaz za suočavanje sa nasledem nasilne prošlosti brojnim državama u procesu demokratizacije, što je omogućilo jačanje organizacione i ideološke moći ljudskih prava (najviše putem

delovanja međunarodnih organizacija poput Ujedinjenih nacija, Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, Amnesty Internešnel (Amnesty International), Hjuman rajts voč (Human Rights Watch) i drugih). Od vremena 70-ih i 80-ih godina i sa padom brojnih autoritarnih režima (vojni režimi u Latinskoj Americi, pad komunizma u Istočnoj Evropi), izdvojila su se tri ključna aspekta moralnog sećanja: *suočavanje s prošlošću*, *dužnost da pamtimo* i *pravda za žrtve*. Nakon prikaza istorijskog i teorijskog razvoja vrednosti ljudskih prava, autorka navodi i pojedine negativne posledice ovog procesa – dekontekstualizacija i shvatanje nemačkog modela kao jedinog ispravnog načina za odnos društva prema represivnom nasleđu, zanemarivanje drugih modela (npr. španskog) i nekritičko preuzimanje *ideje izlečenja* iz sfere psihoanalize, čime se previda da pojedinci i društva na različite načine prevazilaze prošle traume.

Naredna dva poglavlja odnose se na studije slučaja putem kojih se posmatraju efekti standardizacije sećanja i globalne agende memorijalizacije na prostoru Srbije, Hrvatske, BiH, Izraela i Palestine. Od posebne važnosti je analiza uticaja spoljnih činilaca na politike pamćenja, kao i šire (globalne) implikacije praksi memorijalizacije koju političke elite ovih država pokušavaju da promovišu. Odredbe mirovnih sporazuma (Oslo 1993. i Dejton 1995. godine), kao i pristupni pregovori za učlanjenje u Evropsku uniju (EU), u manjoj ili većoj meri podrazumevali su usvajanje praksi globalne agende memorijalizacije radi izgradnje održivog mira i poboljšanja međunacionalnih odnosa. Proces evropskih integracija davao je Evropskoj uniji veću moć da zemljama Zapadnog Balkana nametne „poželjne“ obrasce sećanja, ali je primena ovih vrednosti na lokalnom nivou često imala sasvim suprotne efekte. Sa druge strane, Izrael i Palestina su, uprkos povremenim pokušajima promovisanja pomiriteljskih

narativa, i dalje nastojali da internacionalizuju glavne simbole nacionalnih patnji iz prošlosti (Holokaust i Nakba) i time steknu status žrtve koja ima najviše prava na *moralno sećanje*.

Načinima na koji je došlo do ovakvih promena i njihovim posledicama bave se šesto i sedmo poglavlje (*Ljudska prava, sećanje i mikrosolidarnost; Propisano sećanje, uvod u novi sukob?*). Nakon pretходne analize primene postulata moralnog sećanja i filtriranja tih vrednosti kroz potrebe nacionalnih političkih elita (makro nivo), u završnim poglavljima David ispituje usvajanje ovih ideala u lokalnim zajednicama (mikro nivo) kroz proučavanje rada velikog broja dijaloških grupa koje okupljaju ljude na osnovu određenog kategoričkog poretka (npr. počinioci i žrtve) ili na osnovu etničke pripadnosti. Najveći značaj knjige leži upravo u ovim zaključcima, te David jasno pokazuje da je usvajanje univerzalnih vrednosti ljudskih prava kroz učešće u navedenim susretima suštinski kratkoročno (izjave pojedinaca o „iskustvima koja menjaju život“), dok na duže staze ovako koncipiran osećaj solidarnosti blede i dolazi do jačanja etnonacionalističkih sentimentata i obnavljanja netrpeljivosti. Prema tumačenju autorkе, mogu se izdvojiti tri najvažnija objašnjenja ovakvog razvoja: pogrešna pretpostavka o univerzalnoj primenljivosti agende memorijalizacije ljudskih prava na (post)konfliktna društva, nemogućnost kreiranja svesti o pripadnosti globalnoj zajednici „moralnog sećanja“ i sukob ovih vrednosti sa dominantnim nacionalističkim narativima o prošlosti, kao i stvaranje novih nejednakosti svojevrsnim „takmičenjem“ različitih grupa žrtava i organizacija za ograničen prostor i resurse koji će im obezbediti priznanje (simboličko ili materijalno) patnji.

Studija Lee David pružila je važne nove poglede na to kakvo je stvarno iskustvo primene globalno standardizovanih praksi sećanja u čijoj su osnovi vrednosti ljudskih prava. Ispitivanjem

različitih dijaloških grupa i lokalnih percepcija ovih strategija prikazane su najvažnije kratkoročne i dugoročne posledice *moralno vođene memorijalizacije*. Dodatna vrednost ovog istraživanja leži u isticanju važnosti internalizacije vrednosti ljudskih prava kod pojedinaca, što je i adekvatni pokazatelj (ne)uspešnosti glavnih nosilaca ovih vrednosti u prevazilaženju konflikata u društvima sa traumatičnim nasleđem. Međutim, studija nije bez određenih nedorečenosti. Kao osnovu za posmatranje ljudskih prava kao ideologije David je preuzela teoriju Siniše Maleševića o nacionalizmu. Imajući u vidu da autorka sve vreme ističe potpunu različitost ljudskih prava i nacionalizma (ciljevi, društveni uticaj, ključni nosioci i njihova organizaciona moć, metode širenja i učvršćivanja

ideologije), postavlja se pitanje adekvatnosti preuzimanja teorijskih polazišta jedne ideologije zarad opisivanja druge. Autorka ne odbacuje vrednosti ljudskih prava kao ideala i naglašava štetnost nacionalizma kao sistema koji konstatno jača međuetničke tenzije, ali ne ukazuje na moguće alternative za uspešniju izgradnju međunacionalne solidarnosti u postkonfliktnim društvima. Treba imati u vidu da cilj ove studije nije bio dublje bavljenje onime što bi bila alternativa dosadašnjim neuspešnim praksama pomirenja, ali bi njihovo pominjanje moglo biti važna dopuna ovom istraživanju. Uprkos pojedinim nedostacima, knjiga Lee David predstavlja važan naučni doprinos i nezaobilazno štivo za sve one koji se bave odnosom kulture sećanja i ljudskih prava.

